

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО ОБРАЗНОГО МИСЛЕННЯ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Останні роки у зв'язку зі значним розвитком інноваційних технологій особливої актуальності у психології творчого мислення набуло дослідження креативності (Д.Б. Богоявленська, М.Ф. Гінзбург, В.С. Ротенберг, Е. Торренс, М.А. Холодна та ін.).

На відміну від поширеної в буденній свідомості думки про генетичну зумовленість здатності до породження креативних ідей, сучасна психологічна наука висуває ряд аргументів на захист твердження про можливість формування та розвитку продуктивного творчого мислення спеціально розробленими методами (С.М. Даніель, М.А. Холодна та ін.).

Існує погляд, що одним з визначальних показників творчого мислення є взаємодія наочно-образних та словесно-логічних компонентів при високому розвитку кожного з них (Г.П. Антонова). Значення взаємодії образного та понятійного компонентів у мисленні було встановлено в ряді праць, присвячених вивченню формування мислення у дітей (А. Валлон, А.О. Люблінська, С.М. Ніколаєва, Н.М. Подд'яков, К.Е. Фабрі); при цьому виявилось, що образне мислення відіграє не менш важливу роль у загальному психічному розвитку дитини, ніж словесно-логічне.

Отже, у дослідженні ми ґрунтувалися на позиції, що у мисленні існують образний і вербальний коди (О.Ю. Артем'єва), які здійснюють відображення й узагальнення об'єктів та явищ довколишнього світу в різних формах

(тобто у наочних образах і поняттях) і виконують різні функції у вирішенні завдань.

Образне сприйняття світу відрізняється рухомістю, динамічністю, асоціативністю. Чим більше зв'язків та відношень включено в будову образу, тим він змістовніший, тим ширші можливості його використання. При цьому образ істотно відрізняється від поняття, виконуючи свою специфічну функцію у формуванні системи знання. У зв'язку з цим є актуальною концепція образу світу як новий погляд на системну організацію пізнавальної сфери людини (О.М. Леонт'єв).

Абстрактне відображення дійсності людиною носить переважно зоровий характер (Б.Г. Анан'єв, Б.Ф. Ломов, С.Л. Рубінштейн), що також зумовлює важливість вивчення такого виду мисленнєвої діяльності, змістом якого є оперування зоровими образами (Р. Арнхейм).

Значний внесок у розробку проблеми образного мислення у вітчизняній психології було зроблено в процесі дослідження просторового мислення (Л.Л. Гурова, І.Я. Каплунович, Т.В. Кудрявцев, І.С. Якиманська), зокрема було визначено види образів і типи оперування ними.

У ряді робіт виявлено механізми формування операцій образного мислення в дітей (А.В. Бакушинський, Дж. Брунер, Н.П. Глуховеря, Т.С. Комарова, Н.М. Под'яков, Л.А. Раєва та ін.). Разом з тим було виявлено, що план образного мислення є недостатньо розвинутим не тільки в

дітей та підлітків, але й навіть у дорослих.

З огляду на це видається актуальним дослідження та розробка методів розвитку образного мислення і формування навичок використання його прийомів у взаємодії з іншими видами мисленнєвої діяльності при вирішенні різних типів завдань.

Теоретичні міркування щодо структури та механізмів образного мислення зумовили відповідну організацію процедури проведення експерименту. Перший етап дослідження мав на меті вивчення характеру розвитку образного мислення в підлітковому віці.

У першій частині експериментальної програми брали участь 180 учнів 4-9 класів загальноосвітньої школи віком 10-15 років відповідно. Психодіагностичний інструментарій дослідження основних показників розвитку образного мислення складався з методик Торренса (модифікований варіант М.А. Холодної), Равена та Фідлера (пиктограма).

У результаті констатувального експерименту було визначено реальний рівень сформованості операційних структур, виявлено продуктивні можливості та вивчено змістовну наповненість образних складових інтелектуальної діяльності в підлітковому віці.

Отримані експериментальні дані стали основою для виділення корекційної групи, до якої ми включили підлітків з низькими показниками розвитку образного мислення.

Метою наступного етапу нашого дослідження була перевірка гіпотези щодо можливості цілеспрямованого розвитку основних структурних

компонентів образного мислення за умов спеціально організованої навчальної діяльності. Грунтуючись на результатах теоретичного пошуку та враховуючи емпірично виявлені закономірності розвитку образної сфери інтелектуальної діяльності, для досягнення поставленої мети ми розробили методiku корекції образного мислення в підлітковому віці.

Визначаючи створення образів та оперування ними як довільну і свідомо керовану суб'єктом діяльність, ми обрали такі напрямки корекції образного мислення підлітків: розвиток активності висунання візуальних гіпотез; активізація конструктивної активності; поповнення арсеналу операцій та організація їх взаємодії; розвиток категоріальної гнучкості шляхом збагачення образу світу; розвиток креативності; активізація аналітико-синтетичної функції.

Методичною основою розробленої нами системи тренінгів стали такі прийоми: спостереження, бесіда; проєктивні методики; методи невербальної взаємодії; евристичні, інтуїтивно-асоціативні методи; прийоми символічної аналогії, оксюморон, парадокс (методи синектики), рольові ігри, конкурси.

Застосування такого широкого кола різноманітних технік дало змогу забезпечити індивідуальний підхід до кожного учасника тренінгових занять і сприяло всебічному розвитку основних компонентів образного мислення.

Для визначення ефективності розробленої методики було проведено формувальний експеримент на контингенті підлітків корекційної групи.

З метою перевірки основних показників розвитку образного мислення було зроблено контрольну діагностику за методиками Торренса і Равена. Встановлено, що під впливом тренінгових занять у всіх учасників корекційної групи відбулися суттєві позитивні зрушення щодо розвитку інтелектуальних процесів, пов'язаних з оперуванням зоровими образами, а саме:

1) значно збільшилася продуктивність образного мислення: зросла активність висування візуальних гіпотез відносно невизначених перцептивних стимулів; підвищилася активність конструктивної трансформації заданої графічної форми; знизився ступінь залежності від заданого перцептивного поля; зросла категоріальна гнучкість процесів образної вербалізації;

2) збагатилася операціональна сфера образного мислення: сформувалися

операції перегрупування елементів фігури та перегрупування фігур у заданому графічному просторі, зафіксовані випадки організації сукупності операцій у багаторівневі мисленнєві структури.

Результати статистичного аналізу виявили значну динаміку показників, отриманих на початку та в кінці експерименту, і тим самим підтвердили ефективність розробленої нами програми для корекції основних компонентів образного мислення в підлітковому віці.

Таким чином, проведений нами експеримент показав, що цілеспрямована організація навчальних занять відповідно до основних закономірностей функціонування образного мислення виступає як умова ефективного розвитку продуктивних можливостей інтелектуальної діяльності, пов'язаної з оперуванням зоровими образами.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ананьев Б.Г.* Психология чувственного познания. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1960. – 486 с.

2. *Бакушинский А.В.* Искусство детей: Сб. статей. – Л.: Изд-во Ленингр. обл. союза советских художников, 1935. – 78 с.

3. *Богоявленская Д.Б.* Интеллектуальная активность как проблема творчества. – Ростов: Изд-во Рост. ун-та, 1983. – 173 с.

4. *Гинзбург М.Ф.* Развитие самоопределения подростков. – М., 1988.

5. *Даниэль С.М.* Искусство видеть: (О творческих способностях восприятия, о языке линий и красок и о воспитании зрителя). – Л.: Искусство, 1990. – 221 с.

6. *Каплунович И.Я.* Специфика образного мышления при овладении системой математических понятий // Возрастные и индивидуальные особенности образного мышления учащихся. – М., 1989.

7. *Ломов Б.Ф.* Методологические и теоретические проблемы психологии / Под ред. Ю.М. Забродина. – М.: Наука, 1984. – 444 с.

8. *Холодная М.А.* Интегральные структуры понятийного мышления. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1983. – 190 с.

9. *Якиманская И.С.* Развитие пространственного мышления школьников. – М.: Педагогика, 1980. – 240 с.

Подано до редакції 8.11.06

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена проблеме закономерностей формирования развития образного мышления основных структурных компонентов подростков. В ней представлены образного мышления является результаты эксперимента, целью необходимым условием его которого была проверка гипотезы о гармоничного развития в том, что специальная организация подростковом возрасте. учебных занятий с учетом

SUMMARY

The article is dedicated to the problem of development of teenagers' figurative thinking. The former presents some results of the experiment aimed at checking the hypothesis suggesting that organization of special training classes according to appropriateness of formation of the main structural components of figurative thinking is a indispensable condition of its harmonic development at the juvenile age.